

ZOR ZAMANLARDA İKTİSAT

Editörler

GÖKÇER ÖZGÜR

HAKAN YETKİNER

Prof. Dr. Hurşit Güneş

Prof. Dr. Ömer Faruk Çolak

Doç. Dr. Erhan Aslanoğlu

Doç. Dr. C. Coşkun Küçüközmen

Doç. Dr. Hakan Yetkiner

Araş. Gör. H. Emrah Karaoğuz

Öğr. Gör. Dr. Gökçer Özgür

Prof. Dr. Ragıp Ege

Doç. Dr. Naci Canpolat

Prof. Dr. Ercan Eren

Prof. Dr. Hüseyin Özel

Yrd. Doç. Dr. Değer Eryar

Doç. Dr. Hakan Yetkiner

ZOR ZAMANLARDA İKTİSAT

Genel Yayın Nu.: 108

ISBN: 978-605-4334-77-3

1. Basım, Mayıs 2011

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. ©2011

Efil©2011

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Serpil Bal

Baskı ve Cilt: Ayrıntı Basımevi

E F İ L Y A Y I N E V İ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.

Ahmet Rasim Sokak 18/2 Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 96

Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com

ÖNSÖZ	vii
BÖLÜM I Ekonomik Krizlerin Siyasal Temelleri: 1950-2002	1
1.1 Giriş	2
1.2 Ekonomik Krizlerin Siyasal Temelleri ve Sonuçları	2
1.3 Ekonomik Krizlerin Özellikleri ve Politika Tercihleri.....	4
1.4 Gelişmekte Olan Ülkelerde Krizlerin Siyasal Temelleri.....	5
1.5 Krizlerin Girişliliği, Literatürde Siyasal Sistem-Ekonomi İlişkisi.....	6
1.6 Türkiye'de Ekonomik Krizlerin Siyasal Temelleri	7
1.6.1 1991-1994 Dönemi ve 4 Nisan Kararları	7
1.6.2 28 Şubat 1997 Süreci.....	8
1.6.3 1998-2001 Dönemi: Yeni Siyasal Yapı	8
1.7 Sonuç.....	11
BÖLÜM II 1929 ve 2008 Krizinin Dinamikleri	17
2.1 Giriş	18
2.2 1929 Krizi ile 2008 Krizinin Benzerlikleri.....	18
2.2.1 2008 Krizinin Gelişimi.....	23
2.2.2 Kriz ve Sermaye Hareketleri	26
2.2.3 Kriz ve İşsizlik.....	28
2.3 Küresel Kriz ve Türkiye'de İşsizlik Olgusu.....	29
2.4 Sonuç.....	30
BÖLÜM III Küresel Ekonomik Kriz ve İktisat Politikaları.....	35
3.1 Giriş	36
3.2 Krizin Nedenleri.....	36
3.3 Çıkış Stratejileri	39
3.4 Sonuç.....	42
BÖLÜM IV Düzenleme, Denetim ve Küresel Finansal Kriz: Basel-II ve Stres Testleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme	45
4.1 Giriş	46
4.2 Düzenlemenin Rolü.....	46
4.3 Nasıl Bir Düzenleme Altyapısı Olmalı?.....	48
4.4 Basel Düzenlemeleri ve Denetime Yeni Yaklaşımlar.....	48
4.5 Küresel Finans Krizinin Suçlularından Basel-II Şans mı, Şanssızlık mı?.....	51
4.6 Stres Testi Kime Yapıldı?	53
4.7 Küresel Finansal Kriz, Farkındalık ve Ekstrem Olaylar	55
4.8 Riskin Rengi ve Deneyimlerden Alınan Dersler.....	56
4.9 Sonuç.....	57
BÖLÜM V Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Yansımaları.....	59
5.1 Giriş	60
5.2 Küresel Kriz Neden Ortaya Çıktı?	61
5.3 Türkiye Ne Yaptı? Ne Yapamadı?.....	65
5.3.1 Ekonomik Büyüme.....	65
5.3.2 İstihdam	68
5.3.3 Enflasyon.....	70
5.3.4 Dış Ticaret.....	72

5.4 Sonuç.....	73
BÖLÜM VI Üç Kriz, İki Mekanizma.....	77
6.1 Giriş.....	78
6.2 Reel Ekonomi, Finans ve Kriz.....	79
6.3 1929'a Giden Yol.....	81
6.4 Bretton Woods Dönemi.....	85
6.5 Liberalizmin Yeniden Doğuşu.....	89
6.6 Sonuç.....	94
BÖLÜM VII Keynes'in 29 Krizinden Kalkarak Merkantilizmi Okuyuşu.....	99
7.1 Giriş.....	100
7.2 Keynes'e Göre Merkantilizm.....	100
7.3 Yatırım Sorunu.....	104
7.4 Sonuç.....	109
BÖLÜM VIII Küresel Bunalımlar ve Ekonomik Politikalarda Dönüşüm: 1930 Sanayi Kongresi.....	113
8.1 Giriş.....	114
8.2 Kongre Öncesinde Sanayinin Durumu.....	115
8.3 1930 Sanayi Kongresi.....	116
8.4 Kongre Raporlarında Korumacılık.....	117
8.5 Kongre Raporlarında Teşvik Sistemi.....	119
8.6 Kongre Raporlarında Kredi ve Finansman Sorunları.....	120
8.7 Kongre Raporlarında Özel Sektör ve Devlet İşletmeleri.....	121
8.8 Kongre Raporlarında Gelişme Stratejisi Tartışmaları.....	122
8.9 Sonuç.....	125
BÖLÜM IX 2008 Krizi Öncesi ve Sonrasında İktisatta Gelişmeler.....	129
9.1 Giriş.....	130
9.2 İktisatta Gelişmeler.....	131
9.3 İktisat Teorisinde Olası Gelişmeler.....	134
9.4 Sonuçlar.....	137
BÖLÜM X Bunalımın İktisadı mı, İktisadın Bunalımı mı?.....	141
10.1 Giriş.....	142
10.2 Neoklasik İktisadın Gelişimi.....	142
10.3 Yerleşik İktisat ve Bunalım.....	147
10.4 Sonuç: Hangisi?.....	151
BÖLÜM XI İktisatta İdeolojik Dönüşüm Var mı?.....	153
11.1 Giriş.....	154
11.2 İktisat, Bilim ve Tahmin.....	155
11.3 İktisat ve İdeoloji.....	156
11.4 Etik Kaygı ve Belirsizlik.....	157
11.5 Sonuç.....	159
BÖLÜM XII (Makro) İktisat Üzerine Tutucu Görüşler.....	161
12.1 Giriş.....	162
12.2 Neden Yeni-Klasik Makro İktisat Başat Pozisyonunu Koruyacaktır?.....	164
12.2.1 İktisat Biliminin Bugün Geldiği Nokta.....	164
12.2.2 Piyasa Talebi.....	167
12.2.3 Model Kurmanın Dayanılmaz Hafifliği.....	168
12.2.4 Mesleki İlerleme Kaygıları (Ya yayın yap ya da Mesleği Bırak Kuralı).....	168
12.3 Sonuç.....	169
DİZİN.....	171

2007'nin Şubat ayında ABD'de başlayan finansal istikrarsızlık dalgası kısa süre içinde tüm dünyaya yayıldı ve iktisatçı olsun olmasın birçok kişi “eşik altı” mortgage konut krizi denilen bir kavram ile tanıştı. Kullanılan finansal araçların ve ilişkilerin karmaşıklığı iktisatçı olmayan insanların da ilgisini çekiyordu. Ancak bu kriz ile pandoranın kutusu bir kez daha açıldı ve ABD'de konut piyasasında başlayan bir dalgalanmanın tüm dünyayı pençesine neden ve nasıl aldığı konuşulmaya, tartışılmaya başlandı. Pandoranın kutusundan çıkan kavram krizdi; kriz, beraberinde birçok soruyu da gündeme getirmişti. İlk olarak bu krizin nedenleri ve ardından krizin yayılması tartışılmaya başlandı.

Meslekten iktisatçılar bu sorulara cevap yetiştirmeye çalışırken daha büyük bir soru ister istemez gündeme geldi: bu denli şiddetli bir yıkımı iktisatçılar neden öngörememişti. Sonuçta iktisatçıların büyük bir bölümü onyıllardır piyasanın erdemlerini savunmuş, piyasa üzerindeki kısıtların kaldırılmasıyla, piyasaların sorunsuz işleyeceğini ve kaynakların en etkin biçimde dağıtılacağını öne sürmüştü. Alınan iktisadi kararların sonuçlarının çok hızlı bir biçimde gerçekleşeceği için finansal piyasaların, piyasa etkinliğini, en iyi biçimde göstereceği Etkin Piyasalar Hipotezi (*Efficient Markets Hypothesis*) tarafından savunulmuştu.¹ İktisatçılar yanılmış olabilir miydi?

İngiltere kraliçesi de benzer düşünüyor olacak ki London School of Economics'ten Luis Garicano'ya “bu şeyler bu kadar büyükse, nasıl olur da kimse bu durumu fark edemedi” diye sormaktan kendini alamadı (Beattie, 2008). İngiltere'nin önde gelen iktisatçıları, bu soruya bir cevap verebilmek için British Academy'de 17 Haziran 2009'da toplandı. Hazırladıkları cevapta öncelikle, sorunu aslında fark ettiklerini ve “herkesin işini düzgün yapmış göründüğünü” belirtiyorlardı; ancak hiçbir otoritenin kontrolünde olmayan bir dizi dengesizliğin bir araya gelerek bu krize yol açtığını vurguluyorlardı (Besley ve Hennessy, 2009).

Ancak bu mektubun cevaplamadığı daha büyük bir soru daha vardı. İşler yolunda gider ve herkes işini doğru yaparken kriz olabilir miydi? Amerikalı iktisatçı Paul Krugman'a göre iktisatçılar kullandıkları modellerin güzelliğine kendilerini o kadar kaptırmıştı ki, bu modellerin bir çoğunun gerçekliği yansıtmadığını fark edememişlerdi (Krugman, 2009). Ana akım iktisat piyasaların daima dengede, hatta istikrarlı bir dengede olacağını öne sürüyordu. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ana akım iktisat piyasaların daima dengede olacağını göstermeye kendini o kadar adamıştı ki hızlı büyüme ve çöküşleri göz ardı etmişti (Desai, 2004: 177). Bu anlayışa göre dışarıdan bir müdahalenin olmaması piyasa istikrarını sağlamaya yeterli olmayabilirdi; piyasalar kendi işleyiş ya da büyüme dinamikleri nedeniyle zaman zaman kendi çöküşlerini de hazırlayabilirdi. Diğer taraftan istikrar daima arzu edilen bir şey olmayabilirdi, istikrarsız dönemler yeni atılımların önünü açabilirdi (Schumpeter, 1971).

1 Etkin Piyasalar Hipotezinin savunucularından Eugene Fama'ya göre piyasa dengesi modelleri piyasaların etkin olduğu varsayımı ile kuruluyordu (FRB Minneapolis, yer veren Crotty 2008: 11).

Sonuç olarak kriz ile birlikte bütün bu zor sorular bir kez daha ortalığa saçıldı. Ancak bu zor sorulara verilecek cevaplar gerek iktisat disiplini gerekse de bu disiplinin ortaya çıkaracağı politikaları belirleyecektir. 1970'lerin stagflasyon ve daha öncesinde 1930'ların Büyük Bunalım yıllarındaki benzer cevaplar iktisat disiplininin yönelişini de değiştirmişti. Ancak benzer bir değişim iktisatta yeniden yaşanabilir mi? Bu sorular nedeniyle iktisat disiplini belki de bir yol ayrımında bulunuyor ve zor zamanlardan geçiyor. Hazırlanan bu derleme ise bu konulara tartışmaya açma amacını güdüyor. Bu amaçla derleme iki bölüm olarak düşünüldü. İlk bölüm ağırlıklı olarak kriz ve nedenlerini inceleyen çalışmalardan oluşurken ikinci bölüm krizlerin iktisat disipliniinde yol açtığı değişimi inceledi.

Derlemenin ilk çalışmasında Prof. Dr. Hurşit Güneş, ekonomik krizler ile siyasal krizler arasındaki ilişkiyi inceledi ve her iki kriz türünün de birbirini belirleme biçimlerini ortaya koydu. Güneşe göre ekonomik krizler ile siyasal krizler arasındaki ilişki çok boyutlu ve birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Ancak, bu etkenler iktisatçı-lardan çok siyaset bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Oysa ki uygulanan ekonomik rejim ve/veya politika tercihleri, ekonomik krizlere yol açabilecek etkenleri doğurabilir. Güneş'in çalışması Türkiye'nin yakın geçmişine bakarak bu iki kriz türü arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Son yaşanan krizin nedenlerini inceleyen Prof. Dr. Ömer Faruk Çolak çalışmasında, bu kriz ile 1929'daki kriz dinamiklerini karşılaştırmaktadır. Çolak, krizin sadece bir finans krizi olarak anlaşılmaması gerektiğini, tıpkı 1929'da olduğu gibi tüketim ve yatırımlardaki değişim, sermaye hareketleri ile kredi genişlemesinin son yıllarda da etkili olduğunu ifade etmektedir. Kriz sonrası uygulanan ekonomi politikalarının da incelendiği çalışma, krizin kaçınılmaz sonucu olan işsizlik olgusunu da ele almaktadır. Sonuç olarak 1929 ve 2009 krizleri birbirine oldukça benzemektedir; her iki kriz öncesinde de finansal sektörde büyük bir genişleme yaşanmış ve bu genişleme reel piyasalarda büyümeye yol açmıştır. Ancak krizin patlak vermesiyle reel piyasalar hızla daralırken işsizlik sorunu şiddetini artırmıştır.

Doç. Dr. Erhan Aslanoglu çalışmasında krizin küresel boyutuna ve iktisat politikalarının kriz öncesinde oynadığı role işaret etmektedir. Kriz ile mücadele için geliştirilecek iktisat politikalarının, bu nedenle, küresel olarak koordine edilmesi gerekmektedir. ABD'nin net ithalatçı, Çin başta olmak üzere Asya ülkelerinin net ihracatçı durumunda olmaları ve Japonya'nın uyguladığı para politikası gibi kimi etkenler, dünya ekonomisinde bir ekonomik dengesizlik çıkmasına yol açmış, bu dengesizlik ise ABD'de finansal piyasaların aşırı genişlemesine neden olmuştur. Bu nedenle, farklı ülkelerce uygulanan iktisat politikaları krizin küresel nedenleri arasındadır. Bu küresel kriz karşısında uygulanacak iktisat politikalarının etkin olabilmesi için uluslararası bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. Aksi takdirde korumacılık, likidite tuzağı ya da artan kamu borçlarının yükü gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilir.

Doç. Dr. C. Coşkun Küçüközmen Basel-II ve stres testleri çerçevesinde düzenleme, denetim ve küresel finansal krizi değerlendirmektedir. Küçüközmen'e göre küresel krizin finansal kriz olarak da isimlendirilmesi tesadüf değildir. Zira finansal kurumların ve yaygın olarak kullanılan karmaşık finansal türev ürünlerin katalizör etkisi oynadığı bu krizin etkileri finansal sistemin yanı sıra ekonomik sistemleri de olumsuz olarak etkilemektedir. En sıkı düzenleme ve denetime tabi olan finansal kurumların bu düzenlemelere rağmen krize neden olmaları ilginç ve üzerinde durmaya değer bir husustur. Doç. Dr. C. Coşkun Küçüközmen bu çalışmasında betimsel bir analiz yaparak finansal krizi Basel-II ve stres testleri çerçevesinde tartışmaktadır.

Doç. Dr. Hakan Yetkiner ve Emrah Karaoguz krizin Türkiye ekonomisine etkilerini ve krizin yol açtığı tartışmaları incelemektedir. Yetkiner ve Karaoguz büyüme, istih-

dam, kredi hacmi, konut üretimi gibi makroekonomik istatistik verilerini kullanarak son krizin Türkiye ekonomisini ağır bir biçimde etkilediğini göstermektedir. İktisat politikalarındaki hatalar değil, uluslararası ekonomik sistem Türkiye ekonomisinin yaşadığı krizin ana nedeni olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle çalışma, Türkiye’de yaşanan krizin anlaşılması için küresel krizin nedenlerini Minskyci bir yaklaşımla ele almaktadır. Kriz koşullarında Türkiye’de uygulamaya konulan iktisat politikaları ise yeterli olmamıştır.

Dr. Gökçer Özgür çalışmasında, Büyük Bunalım, 1970’lerdeki stagflasyon ve son krizin karşılaştırmasını sunmaktadır. Bu karşılaştırmada uluslararası ödemeler sisteminin yapısal bozuklukları krizin nedenleri arasında incelenmiştir. Bu görüşe göre, ödemeler sisteminin kuruluş çerçevesi merkez ülkelere sermaye akımlarını teşvik etmekte, bu sermaye akımları ise Minskyci bir çerçevede kredi ve varlık fiyatları spekülasyonu yaratmaktadır. Ancak bu finansal genişleme reel ekonomik büyümeden bağımsız değildir; finansal sektör ile reel sektör arasındaki iki etkileşim çok derin ve karmaşıktır. Bu ikili etkileşim Smith, Marx, Keynes ve Minsky tarafından da ifade edilmiştir. Gerek 1920’lerde gerekse de 1990’dan sonra hız kazanan finansal serbestleşme ve deregülasyon bu karşılıklı etkileşimi güçlendirmiştir.

Prof. Dr. Ragıp Ege, 1929 krizinin yeniden ortaya attığı bir konu olan dış ticaret korumacılığı konusunu J. M. Keynes’in *Genel Teori* kitabında bulunan Merkantilizm bölümü üzerinden tartışmaktadır. Keynes kitabının bu bölümünde Merkantilist iktisatçıların ve politikaların, Klasik İktisadın iddialarının aksine, tutarlı ve gerçekçi olduğunu savunmaktadır. Ege’ye göre Keynes’in bu tartışmasının amacı Büyük Bunalım koşullarında bir çıkış yolu arayışıdır.

Doç. Dr. Naci Canpolat Büyük Bunalım’ın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini “1930 Sanayi Kongresi” üzerinden incelemektedir. Büyük Buhran koşullarında bu kongre ile yeni bir iktisat anlayışı ve politika kümesi Türkiye’de şekillenmiştir. Canpolat’a göre kapitalizmin yaşadığı derin krizler iktisat politikalarında ve siyasi yapılarda büyük değişimlere gebe dir. Bu kongre ile korumacılık ve sanayi teşvik gibi politikalar tercih edilmiş; ayrıca Türkiye ekonomisinin gelişme stratejisi belirlenmiştir. Bu kongrede tartışılan devletçilik, milli ekonomi ve yabancı sermaye gibi konular uzun bir dönem güncelliğini yitirmeden tartışılmaya devam etmiştir.

Prof. Dr. Ercan Eren çalışmasını 2008 krizi öncesi ve sonrasında iktisatta ortaya çıkan gelişmelere ayırmıştır. Eren, iktisat ile gerek doğa bilimleri gerekse de sosyal bilimler arasındaki etkileşimi ele almaktadır. 1980’lere dek kendi kavramlarını diğer disiplinlere ihraç eden iktisat bu tarihten itibaren fen bilimlerinden yoğun olarak etkilenmeye başlamıştır. Aslında, iktisadın matematik ve fizikten etkilenmesi yeni bir olgu değildir; örneğin Neoklasik iktisat Newton fiziği ve Öklid matematiği üzerine kurulmuştur. Benzer bir biçimde, son dönemde ekonofizik ve kaos kuramlarındaki gelişmeler kompleksite iktisadının doğuşuna yol açmıştır. Bu yeni Heterodoks iktisat akımı yerleşik iktisadın statik yapısı yerine dinamik, organik ve evrimci bir anlayışa sahiptir. Bilgisayar bilimindeki gelişmeler sayesinde karmaşık sistemlerin çözümünün mümkün hale gelmesi, bu yeni iktisat anlayışının önünü açmıştır. Eren’e göre son yaşanan kriz iktisat disiplindeki bu mutasyon sürecini hızlandıracak, ancak radikal bir kopuşa yol açmayacaktır.

Prof. Dr. Hüseyin Özel, son yaşanan krizin ya da bunalımın aslında iktisat disiplininin de bir bunalımı olduğunu öne sürmektedir. (Neoklasik) iktisat, krizin gelişini öngörememiş ve kriz karşısında çaresiz kalmıştır. Özel, tartışmasına Neoklasik iktisadın gelişimi ile başlamış ve ardından yerleşik iktisadın kriz karşısında aldığı tutumu incelemiştir. Yerleşik iktisat krizleri dışsal şoklar ve/veya irrasyonellikler üzerinden açıklamayı tercih etmekte, sistematik sorunları göz ardı etmektedir. Bu nedenle

Neoklasik iktisadın açıklama gücünün tartışılması gerekmektedir. Yerleşik iktisadın “ilerici” ya da “yozlaşmış” bir araştırma programına sahip olduğu savunulabilir. Ancak bu hipotezlerden hangisinin doğru olduğuna karar vermek, bu sorulara yanıt veren iktisatçının “bilim öncesi vizyonu”na dayanmaktadır. Bu hipotezlerin metafizik doğası “nesnel” bir yanıtın verilmesini imkânsız hale getirir.

Yrd. Doç. Dr. Değer Eryar, iktisatta ideolojik bir dönüşümün yaşanıp yaşanmadığını tartışmaktadır. Bu amaçla iktisat ile ideoloji arasındaki ilişki ve etkileşim ele alınmaktadır. Eryar’a göre 2007 yılında patlak veren kriz iktisat disiplininin meşruluğunun sorgulanmasına yol açmıştır. Ancak Eryar’a göre iktisat disiplini halen gerekliliğini korumakta ve belirsizlik karşısında alacağı tutum önemli hale gelmektedir. Buna göre iktisat disiplini elindeki araçların gücünü yeniden ölçmeli ve değişen koşullar karşısında bu araçları yeniden düzenlemelidir. Bu bağlamda iktisatçıların etik kavramını yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

Derlemenin son çalışmasında Doç. Dr. Hakan Yetkiner makro iktisat üzerine tutucu görüşleri ele almaktadır. Kriz koşullarında iktisat bilimi özellikle de Yeni-Klasik akım ağır eleştirilere maruz kalmış ve hatta krizi öngöremeyen Yeni-Klasik makroekonominin tamamen bir kenara bırakılması gerektiği görüşü öne sürülmüştür. Yetkiner’e göre, Yeni-Klasik makroekonominin tasfiyesi söz konusu olmayacaktır. Yeni-Klasik makroekonomi sahip olduğu yöntem zenginliği nedeniyle önemini korumaktadır ve kriz sonrası dünyada da Yeni-Klasik okul başatlığını korumaya devam edecektir. Bu durumun iki temel nedeni bulunmaktadır: Öncelikle, politika uygulayıcılarının ihtiyaç duyduğu iktisadi bilgi Yeni-Klasik okulun tekelinde bulunmaktadır. Ayrıca, subjektif araçlarla iktisadi analiz yapmak mümkün değildir ve ekonomik modellerle ihtiyaç duyulmaktadır; Yeni-Klasik yöntem sahip olduğu araştırma yöntemi çeşitliliği ile bu yetkinliktedir. Yetkiner’e göre Heterodoks iktisat benzer bir yöntem çeşitliliği geliştirmede süreci Yeni-Klasik akımın başatlığı devam edecektir.

Kaynakça

- Beattie, A. (2008) “Good Question, Ma’am,” *Financial Times*, 14 Kasım 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/5b306600-b26d-11dd-bbc9-0000779fd18c.html#axzz1JDLonW7L> (erişim tarihi: 11 Nisan 2011).
- Besley, T. ve Hennessy P. (2009) “LSE Economists Letter to Majesty,” *Financial Times*, <http://media.ft.com/cms/3e3b6ca8-7a08-11de-b86f-00144feabdc0.pdf> (erişim tarihi 11 Nisan 2011).
- Crotty, J. (2008). “Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assesment of the ‘New Financial Architecture.’” University of Mass.-Amherst, Political Economy Research Institute Working Paper No. 180. http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_151-200/WP180.pdf.
- Desai, M. (2004) *Marx’s Revenge*, Londra: Verso.
- Krugman, P. (2009) “How did Economists Get It so Wrong?” *The New York Times Magazine*, 2 Eylül 2009, http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?_r=1&em=&pagewanted=all (erişim tarihi 11 Nisan 2011).
- Schumpeter, J., (1971) “*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*”, İstanbul: Varlık Yayınları.

I. BÖLÜM

Ekonomik Krizlerin Siyasal Temelleri: 1950-2002

Prof. Dr. Hurşit Güneş*

* Öğretim Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi.

1.1 Giriş

Siyasal krizlerin çoğunun ekonomik temelleri olduğu gibi, ekonomik krizlerin de sosyal ve siyasal temelleri bulunur. Dolayısıyla krizler yalın veya yeknesak değil, genellikle çok boyutlu ve birbiriyle iç içe olgulardır.

Nitekim birçok akademik çalışmada siyasal krizlerin ekonomik temellerinin bulunduğu, özellikle ekonomik dengelerdeki bozulmalardan kaynaklandığı tartışılmıştır. Ekonomik krizlerdeki siyasal etmenler ise ekonomistlerden çok siyaset bilimcilerinin ilgisini çekmiştir. Bu sunum ise Türkiye'nin yakın siyasal tarihine bakarak, ekonomik krizlerin sosyal ve siyasal boyutlarının sergilenmesi amaçlanmaktadır.

Bir ekonomik krizin temelinde yanlış ekonomik politikalar varsa, o hükümeti böylesi bir politika tercihine iten sosyal ve siyasal etmenlere bakılmaz. Aksi takdirde yapılan eleştiriler yahut bu eleştirilerden hareketle geliştirilen çözüm önerileri, yalnızca teknik içerikte kalacağından yetersiz bulunacaktır. Teknik açıdan hatalı gibi görünen ekonomik politika tercihinin ardında mutlaka özgün bir rasyonalite ya da bazı siyasal ve toplumsal nedenler vardır.

1.2 Ekonomik Krizlerin Siyasal Temelleri ve Sonuçları

Bu konuda çıkmış belirgin çalışmalardan biri Nelson'ın (1990) "The Economic Crisis and Policy Choice" başlıklı kitabıdır. Bu çalışmada gelişme üzerindeki çeşitli toplumsal etmenler, örneğin nüfus artışı, kentsel nüfus oranı, tarımdaki çalışan nüfus, ömür beklentisi, çocuk ölüm oranı ve ikincil eğitim oranı ele alınmış ve bu etmenlerin politika tercihindeki rolüyle ekonomik krizin oluşumu arasındaki bağlar irdelenmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları ekonomik politikaların sıklıkla krizlere neden olması rastlantı değildir. Bu politika tercihleri aslında benzer toplumsal yapı ve taleplerin bir sonucudur.

Hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak gelişen iç göç ve yaygın işsizlik karşısında, demokratik iktidarların kamu harcamalarında hızlı artışlara tutsak olması kaçınılmazdır. Bu nedenle birçoklarının olumsuzlaşarak baktığı ekonomik popülizmin aslında kendi içinde çok önemli bir rasyonelliği vardır. Bu olgunun oluşumunda halkın büyük çoğunluğunu galeyana getiren simgeler, retorik değişimi ve bunun yarattığı siyasal mobilizasyon vardır. Bu, temel olarak bir işçi sınıfı mobilizasyonu gibi görünse de, popülist hareketler kimi orta ve üst sınıfları da yanına katmayı başarmıştır. Çünkü popülizm sömürünün ve sınıfsal çatışmanın olmadığı bir kalkınma umudunu yahut izlenimini verir. İşte IMF politikaları da bu nedenle yani büyüme, işsizlik ve sosyal gelişme gibi duyarlılıklarının olmadığından, yalnızca kısa vadeli mali istikrarla yetinmesi nedeniyle popülist tepkiler doğurmuştur.

Popülizm ile makroekonomik politikaların ilişkisini en iyi işleyen ve öncül nitelikte olan ana çalışma Dornbusch ve Edwards'ın (1989) Latin Amerika'daki popülizm olgusuna baktığı yapıştır. Peru ve Şili örneklerinden hareketle Dornbusch ve Edwards makroekonomik popülizmi dış denge sınırlamalarının bulunduğu enflasyon ve açık finansmanın pek önemsenmediği fakat büyüme ve gelir dağılımı vurgularının ağırlık kazandığı bir yaklaşım olarak tanımlamışlardır. Ancak döviz yetersizliklerinin olduğu durumlarda bu politikalar çok ciddi reel ücret kısıtlarını zorlamış, bu da inanılmaz siyasal istikrarsızlıklar, hatta kimi zaman askeri darbelere neden olmuştur.

Bu tür politikaları uygulayanların samimi bir sosyal adalet arayışı olsa da, dış borç krizlerine, ekonomik ambargolara ve/veya şirketlerin, bankaların millileştirilmesine yol açtığı da unutulmamalıdır.

De Castro, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Latin Amerika'da popülist yönetimlerin cun-talarla devrildiğini hatırlatmıştır. Öte yandan, yönetimin son derece merkezi-leşmiş olduğu, ekonomik büyüme aksaklığının yaşandığı, kamu kurumlarının yetersiz kaldığı ve siyasal parti sisteminin neredeyse hiç bulunmadığı yapılarda popülizmin/neopopülizmin kaçınılmaz hale geldiğini savunmuştur. Ekonomik kriz-lerin ağır hasarından sonra halkın kendisine bu acılardan kurtarma sözü veren bir liderin peşine takılması kaçınılmazdır. Kısa vadede gerçekte olmayan kaynakları da-ğıtarak, hatta ülkeyi bir borç krizine saplayarak elde edilen geçici refah artışları sür-dürülebilir bir politika tercihi değildir. Hatta bu tercih krizlerin temelini oluşturan önemli bir etmen olarak da değerlendirilebilir. Bununla beraber popülizm olgusunu meşru bir siyasal tercih olarak değerlendirmek gerekir.

Öte yandan Weyland (1996) ise Arjantin, Peru ve Venezuelada piyasa reformlarına karşı dirençlerin demokratik yapılarındaki kırılardan kaynaklandığını savun-muştur. Demokratikleşme yetersizliklerinin ekonomik krizlerin iklimini hazırladı-ğına işaret eden Weyland iş dünyası ile siyaset arasındaki meşru olmayan, özellikle ekonomik gücün yoğunlaşmasıyla dayatılan, yahut ahlaki sayılamayacak olan türde-ki ilişkilerin zamanla ekonomik politika tercihlerinde hatalara, dolayısıyla krizlere neden olduğunu savunmuştur. Weyland özellikle finans kesimi ile iktidar arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş, buna dayalı olarak ortaya çıkan tüm krizlere karşı da, özelleş-tirmeyi, fakat daha önemlisi serbestleşmeyi, önermiştir.

Weyland son yıllarda gözlenen popülizm ile liberalizm politikalarının beraberliğine de değinmiştir. Geçmişte bu iki yaklaşımın çelişkili görünmesine karşın gerek Brezilyada Başkan Collor döneminde, gerek Arjantin'de Başkan Menem döneminde, gerekse de Peru'da Başkan Fujimori döneminde devletçi politikalarla beslenenlere karşı, örgütsüz toplumsal kesimlerce desteklenen popülizm, liberal politikalarla örtüşebilmişti. Peron dönemi Arjantin'in de olduğu gibi, 1960 ve 1970'li yılların klasik popülizmi kent işçilerine ve yerel orta sınıfa dayanırken, 1980 ve 1990'lı yıllarda Peru Başkanı Garcia ve Brezilya Başkanı Collor gibi liderler bu kentsel işsiz ve kırsal yoksullardan destek bulmuştu.

Malum popülist iktidarlar daha fazla kamu harcaması konusunda siyasal gücü elinde tutmak ister. Liberalizm ise piyasa kurallarını ve mali disiplini savunur. Bu iki eksen etrafında çatışan bu siyasal yaklaşımlar, bir yandan devletin ekonomik gücünü azaltırken, diğer yandan da doğrudan yoksul kesime, sınırlı da olsa, yapılan yardımlarla örtüşme göstermiştir.

Yukarıda açıklandığı gibi, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik krizlerin temelinde sadece popülizm bir politika tercihi hatası olarak görülmemelidir. Asya krizi örne-ğinden hareketle Haggard (2000) da benzer konulara değinmiş, hem iş dünyası ile hükümet arasındaki açık olmayan yakın ilişkinin ürettiği ahlaki sorunlara, hem de serbestleşme (liberalizasyon) sürecinin getirdiği çarpıklaşmanın şoklara karşı zafiyet doğurduğuna işaret etmiştir. "Asya değerleri" olarak bilinen otoriter kültürün ise hiç-bir avantaj sağlamadığını belirten Haggard buna en iyi örnek olarak Güney Kore'yi göstermiştir. Tıpkı diğerleri gibi bu ülke de krizlerden kendini koruyamamıştır. Öte yandan Haggard Tayland, Endonezya ve Malezyada piyasaya karşı toplumsal tepki-nin Güney Kore'de olduğu gibi piyasacı popülistlerle dengelendiğini belirtmiştir.

Haggard ve MacIntyre (2000) gerek Güney Kore’de, gerekse ve özellikle Tayland’da yolsuzlukların, kıyakçılığın (*cronyism*) ve kayırmacılığın (*nepotism*) bölgenin en önemli sıkıntıları olduğunu, bunların sosyal politikalara egemen olduğunu savunmuştur. Bankalarla politikacılar arasındaki rant-arayan ilişkinin de siyasal düzenin adeta bir parçası olduğunu ve Asya krizinin temelinde bu etmenlerin bulunduğuna işaret etmiştir.

Siyaset bilimi literatüründe demokrasilerin ekonomik krizleri doğurmada daha elverişli mi, yoksa engelleyici mi olduğu da tartışılmıştır. Örneğin Remmer (1990, 1991) bir zamanlar IMF’ye karşı yönetilen ekonomik istikrar programlarının demokratik rejim içinde uygulanma zorluğu eleştirisine karşı çıkarak, uygulanan politikaların siyaset oyununun bir parçası olmaktan çok, oluşan koalisyonların ardındaki ideolojiler ve karar alma mekanizmalarının daha etkili olduğunu savunmuştur. Haggard ise topluma egemen olan seçkinlerin ideolojileri, siyasal klientalizm ve her ikisiyle uyumlu bir ekonomi teknokrasinin varlığının çok daha belirleyici olduğunu belirtmiştir. Nelson’un da çalışması bu görüşe paraleldir. (Öte yandan, Kaufman ve Stallings ise bu konuda, özellikle 1980’li yıllar için, tam aksi görüşü savunmuştur.)

Remmer otoriter rejimlerin ekonomik krizlerle mücadelede demokratik düzene göre üstünlük ya da kolaylık sağlamadığına işaret etmiş, özellikle büyüme oranı, kamu açığının milli gelire oranı, enflasyon, dış borçların ihracata oranı, reel ücretler ve işsizlik gibi konularda, farklılık bulunmadığını ampirik açıdan göstermiştir.

Ekonomik krizlerle siyasal rejim değişiklikleri arasında en dikkat çeken çalışmalarından birini Gasiorowski (1995) gerçekleştirmiştir. Gasiorowski, Remmer’den farklı olarak, enflasyonist krizlerin, 1950’li yıllardan başlayıp 1970’li yılların başına dek, demokratikleşmeyi güçlendirdiğini savunmuş, öte yandan 1980’li yıllarda ortaya çıkan durgunluğun yarattığı tüm krizlerin ise demokrasiye kesintiye uğrattığını belirtmiştir. Bu tez, Samuel Huntington’ın 1980’li yıllarda demokratikleşme sürecinin farklılaştığı teziyle de örtüşmektedir.

Gasiorowski daha sonraki bir çalışmasında (2000) ekonomik gelişme sürecindeki demokratik ülkelerin daha yüksek enflasyona fakat bunun sonucunda da daha düşük büyüme oranlarına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumu daha çok toplumsal taleplerle hızla artan kamu harcamalarına ve kontrolden çıkan mali dengelere bağlayan Gasiorowski, diğer bir deyimle gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin büyüme performansını örseleyen bir etkisi olduğunu savunmuştur.

1.3 Ekonomik Krizlerin Özellikleri ve Politika Tercihleri

Ekonomik krizlerin en temel niteliği büyüme oranındaki gözlenen anormallik yahut yavaşlamadır. Bu yavaşlamanın da ardında yığılan kamu borcunun çevrilemez bir noktaya gelmesi ve/veya ulusal para aşırı değerlendiğinden döviz rezervlerinde azalma yatabilir. Ekonomik krizler elbette mali kesimi de etkiler. Eğer varsa, bankacılık kesimindeki zafiyetlerle, bu katmerlenerek mutlaka bir likidite sıkıntısı doğurur ve bankacılık sistemini çökertebilir.

Ekonomik krizlere ilişkin birinci kuşak modeller (Krugman, 1979) para ve maliye politikalarında izlenen dengesiz politikaların diğer ekonomik temeller ve özellikle sabit kur sistemiyle uyuşmamasına işaret etmiştir. İkinci kuşak modeller ise (Obstfeld ve Rogoff, 1986) kendi kendini sağlayan beklentilerle çoklu-denge denilen ve genel olarak döviz kurunun kaymasının yarattığı krizleri açıklar. Nihayet 1997 Asya

krizinden sonra geliştirilen üçüncü kuşak kriz modelleri ise ahlaki çöküntü, mali kesim kırılmalılığı, bilanço dengesizlikleri ve bulaşma gibi finans kesiminin yeni hastalıklarına bakmıştır. Ancak üçüncü kuşak kriz teorilerinin küresel sıcak para dönemi öncesi için pek geçerli bir yaklaşım olmadığı belirtilebilir.

Bu modellerin farklılaşmasının bir nedeni de değişen siyasal etmenlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi tarih siyasal yapılar değiştiği için, krizlerin yapısı ve türü de değişmiştir. Örneğin;

- Büyüme oranındaki yavaşlama bir yandan toplumsal rahatsızlık yaratırken, diğer yandan iktidarda olanlar için sıkıntılı olmuştur. Kaldı ki, büyümenin yavaşlaması borç dinamiklerini de zafiyete uğratar.
- Kur sistemi tercihinde de siyasal etmenler rol oynar. Sabit kur sistemi kısa vadede fiyat istikrarını koruyarak büyümeyi hedeflediği için iktidarlar tarafından tercih edilir. Üstelik kur oynaklığı toplumda da istikrarsızlık unsuru olarak algılanır. Kaldı ki dalgalı kur sisteminin getirdiği oynaklık siyasal istikrarın çok güçlü olmadığı yapılar da oldukça sıkıntılıdır. Bu nedenle siyasal istikrarın güçlü olmadığı yahut enflasyonun dış kaynaklı olduğu ortamlarda sabit kur sistemi tercih edilir (Svensson 1994, Williamson 2000; Fischer 2001; Goldfajn ve Olivares, 2001; McKinnon ve Schabl, 2004). Bununla beraber uzun vadede sabit kur sistemi dış açık ve borç dinamiklerini olumsuz etkilediğinden güçlü siyasal iktidarların tercihi dalgalı kur sistemi olmuştur.
- Bankacılık sistemindeki zafiyetler ile diğer riskli pozisyonların krizlere neden olması ise son dönemlerin bir özelliğidir. Finansal sistem geliştikçe, yaygınlaştıkça ve çeşitlendikçe krizlerin de etmeni olabilmektedir. Bu husus, 2000 Kasımında ortaya çıkıp 2001 krizini tetiklese de, geçmişte yaşanan ekonomik krizlerde etkili olmamıştır. Kaldı ki, 1990'lı yıllara kadar bankacılık sistemi sadece basit değil, aynı zamanda da kamusaldir. Bu nedenle genel bir makroekonomik krizi tetikleme niteliğine zaten sahip olamazdı. 2001 mali krizinin temelindeki gerek özel, gerekse kamu bankalarının olumsuz mali pozisyonlarının siyasal nedenleri Alper ve Öniş (2002) tarafından irdelenmiştir.

Unutulmamalıdır ki, yüksek bütçe açığı yahut aşırı kamu borcu da bir siyasal konudur. Kamu harcamaları yüksek, kamu gelirleri ise düşük kaldığında, kısa vadede enflasyon, uzun vadede de kamunun borçlanması kaçınılmazdır.

1.4 Gelişmekte Olan Ülkelerde Krizlerin Siyasal Temelleri

Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarında hızlı artış, böylece bütçe dengelerini zorlaması, sosyal refah devletinin derinleşmesi ve yaygınlaşması nedeniyle finanse edilememesinden kaynaklanmaktadır. Oysa gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının yüksek olmasının nedeni daha farklıdır; ülkede yaşanan hızlı demografik değişim (artan nüfus ve kentleşme) kamu harcamalarının artmasını gerektirir. Ayrıca demokratik düzenin var olduğu rejimlerde de sosyal adalet ihtiyacı kamu harcamalarındaki artışı hızlandırabilir. Fakat bu süreçte demokrasi istikrar kazanmamış ve kurumsallaşma sağlanmamışsa, krizleri de hazırlayan 3 olgu yaygınlaşabilir;

- 1) Popülizm
- 2) Nepotizm (kayırmacılık)
- 3) Letarjizm (kayıtsızlık)

Yukarıda popülizmi ve getirdiği tartışmalarını yansıttık. Bu üç etmen bir yandan yolsuzluk ve ahlaki çöküntünün temelini oluşturmakta, diğer yandan da verimsizlik ve etkinliğin yitirilmesine neden olmaktadır. Ancak bu etmenlerin var olması mutlaka ekonomik krizlere yol açmaz. Yolsuzlukların boyutunun büyük ve yaygın olması gerekir ki bu makroekonomik koşulları, özellikle de bütçe dengelerini zorlayıp sarımsın ve krize neden olsun.

Nepotizm konusu ise kamu açığının dolaylı bir etmenidir. Nasıl popülizm gelecekteki kaynakları şimdiden harcamaksa, kayırmacılık da mevcut kaynakları yanlış kurumlara ve kişilere tahsis edilmesine neden olur. Oluşan bu verimsizlik de hem büyümede yavaşlamaya, hem de kamu açığının doğmasına yol açar.

Letarjizm de yine demokrasinin yeterince gelişmediğini gösteren bir marazi olgudur. Bir ülkedeki siyasetçilerin toplumsal sorunlar karşısında davranış tarzı ya da tutumu, kayıtsız yahut duyarsız ise, zaman içinde sorunlar büyüyecektir. Hatta öylesine ki, bu sorunlar kronik ya da çözülemez boyutlara ulaşabilir. Sonunda çok gecikildiği için de, bu sorunları çözmek için ayrılan kamu kaynakları yetersiz kalabilir. Öylesine ki, bunun sonucunda siyasal sistem veya demokratik süreç tümüyle tikanabilir. Letarjizm aslında siyasal katılımın düşüklüğünden ve sivil toplumun iktidarı sürekli denetlememesinden, kısacası demokratik derinleşmenin bulunmamasından kaynaklanır. Dolayısıyla letarjizmin ortadan kalkarak açık toplumun, siyasal katılımın ve sorumlu hükümetlerin başa gelmesinin sağlanması hem demokrasiyi güçlendirecek, hem de kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Nihayet bu gelişme demokrasinin potansiyel krizleri atlatma yeteneğinin gelişmesine elverecektir.

1.5 Krizlerin Giriftliği, Literatürde Siyasal Sistem-Ekonomi İlişkisi

Mali ve siyasal krizlerin toplumsal psikolojiyle de yakından ilgili olduğu belirtilebilir. Malum dar anlamda kriz beklenmeyen ve öngörülemeyen bir durumu ifade ettiği kadar, aynı zamanda çıkışın da tıkanıldığı anı tanımlar. Siyasal krizlerde iktidarın güç ve irade kaybetmesi, buna bağlı olarak yürütmenin duraksaması ve toplum nezdinde güven kaybetmesi gözlenen temel özelliklerdir. Ekonomik krizlerin ise en temel özelliği beklentilerin tamamıyla bozulmasıyla piyasaların çalışamaz duruma gelmesi yani kilitlenmesidir.

Siyasal ya da ekonomik krizler aşılması zor olduğu kadar, öngörülmesi de zordur. Kriz kavramsal olarak kaotiktir. Kaldı ki, öngörülen hiçbir durum kriz yaratmaz, çünkü bu durumda krize hazırlanma olanağı olur.

Siyasal sistemlerle ekonomik yapı arasındaki genel ilişki son dönemde Acemoğlu tarafından incelenmiştir (2003, 2008). Acemoğlu toplumsal düzensizliklerin ya da karışıklıkların nedenlerini irdelerken, demokrasi ile demokratik düzen dışına kaynakların ekonomik dengelerle ilişkisine bakmıştır. Elbette toplumsal kargaşalar ekonomik krizlere neden olabilir.

Öte yandan ekonomik krizler de demokratik rejimlerden çıkışlara neden olabilir. Fakat Acemoğlu, Singapur'u örnek göstererek, demokrasi-dışı düzenlerin pekâlâ kalıcı olabileceğine de işaret etmiştir. Bununla beraber Acemoğlu'nun genel görüşü demokratik bir rejim yoksa ekonomik krizlerin bu otoriter rejimi çökertebileceği ve demokrasiye geçiş hızlanabileceğidir.